

УДК 37.011.31:37.06

Н 15

Марія НАВРОЦЬКА

СПІЛКУВАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ІМІДЖУ ПЕДАГОГА

У статті розглянуто сутність і значущість спілкування для іміджу педагога. Розкрито сутність понять “спілкування”, “педагогічне спілкування”, “професійно-педагогічне спілкування”. Виділені функції спілкування, проаналізовані стилі педагогічного спілкування, висвітлені стадії спілкування. Звернуто особливу увагу на те, що спілкування є невід'ємною складовою іміджу педагога, а отже, безпосередньо впливає на створення його позитивного іміджу.

Ключові слова: *імідж, педагог, спілкування, мова.*

Постановка проблеми. Вимоги, які нині постають перед системою освіти, пов'язані з потребами сучасного українського суспільства в активних, конкурентоспроможних особистостях, які усвідомлюють себе патріотами своєї країни, налаштовані на творче розв'язання проблем, що виникають перед ними, ураховують кон'юнктуру ринку праці, самодостатні, самореалізовані та з позитивним іміджем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку іміджу особистості досліджували О. Горовенко, А. Калюжний, Л. Качалова, Н. Гузій, О. Межерецька. Сутність професійного іміджу педагога розглянута в дослідженнях О. Ковальнової, А. Кононенко, С. Маскалянова, І. Ніколаєску, І. Розмолодчикової, Н. Тарасенко та ін. Ділове спілкування розглядали І. Зязюн, Н. Базилевич, Т. Дмитренко, З. Курлянд, Р. Хмелюк, А. Семенова та ін.

Мета статті полягає в розкритті сутності і значущості спілкування в іміджі педагога.

Сучасний образ педагога визначає не лише набір рис, якостей ідеальної моделі фахівця в свідомості учнів, але і новий комунікативний імідж. Комунікативний імідж об'єднує всі вербальні і невербальні особливості спілкування педагога [2].

Спілкування – це процес контактів, обміну і взаємодії між людьми. У процесі навчання і виховання відбувається передача знань, способів діяльності, суспільних цінностей, норм культури, тобто спілкування є сутністю роботи вчителя [6, 254].

О. Леонт'єв вважав, що педагогічне спілкування – це професійне спілкування вчителя й учня, яке має певні функції, спрямовані на створення сприятливого психологічного клімату, а також на психологічну оптимізацію навчальної діяльності і відносин між педагогом та учнем.

На думку І. Зязюна, професійно-педагогічне спілкування – це система (способи і навички) органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, зміст якої – обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів. Причому педагог виступає як активатор цього процесу, організовуючи його і керуючи ним.

З. Курлянд виділяє основні функції спілкування: обмін інформацією, організація діяльності, пізнання людьми один одного, досягнення взаєморозуміння. Крім того, будь-яка людина має потребу самовираження у процесі спілкування, одержання емоційної підтримки – співчуття, поваги до себе – визнання своєї особистості. Урахування цих потреб дуже важливе для вчителя. Без прояву розуміння та поваги до співбесідника ефективного спілкування неможливе.

До комунікативних умінь учителя відносять таке:

- соціальна перцепція (уміння “читати по обличчю”);
- емпатія (уміння співчувати);
- толерантність (уміння розуміти інші думки, терпимо ставитися до чужих поглядів);

- самопрезентація (уміння виявляти впевненість, свої кращі якості в необхідний час);
- установка на позитивне в людях;
- достатній обсяг уваги і пам'яті (обличчя, імена, якості);
- оперативність формулювання думок;
- культура і техніка мовлення;
- володіння прийомами ефективного спілкування [5, 254 – 255].

Важливим компонентом спілкування педагога є культура мовлення, яка включає: лексичну (використання синонімів, метафор, епітетів), граматичну (використання іншомовних слів, числівників, відмінників, відмін, побудова речень), орфоепічну (наголоси, вимова звуків) правильність мовлення.

Велику роль відіграє експресивність мовлення. Головним є різноманітність інтонацій (логічні, смислові і емоційні наголоси, зміна висоти звуків, темпоритму, паузи). Інтонація може нести до 40% інформації. Безбарвна монотонна мова не може привернути увагу учнів, навчити запам'ятовувати головне, виразити особисте ставлення вчителя до інформації, яку він викладає. Крім інтонації, до засобів виразності мови належать використання анафор (прислів'я, повтори, приказки), градацій (повтор основного поняття з посиленням і розширенням речення), інверсій (незвичний порядок слів у реченні).

Особливо чуйні діти до мови педагога. Неправильна вимова будь-яких звуків викликає у них сміх, монотонна – наганяє нудьгу, задушевна бесіда часом сприймається як фальш і викликає недовіру до вчителя.

До найбільш складних завдань, що постають перед педагогом, входить організація продуктивного спілкування, що передбачає наявність високого рівня розвитку комунікативних умінь. І дуже важливо так організувати спілкування з учнями, щоб цей неповторний процес відбувся. Важливу роль тут відіграє стиль спілкування. І. Зязюн виокремлює найпоширеніші стилі педагогічного спілкування. Найбільш плідним є спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю. Захопленість спільним з учнями творчим пошуком – результат не тільки комунікаційної діяльності педагога, а й у

більшості випадків його ставлення до педагогічної діяльності загалом. Досить продуктивним є стиль педагогічного спілкування на основі дружнього ставлення. Це стимулятор розвитку творчих взаємин педагога з учнями. Досить поширеним є спілкування-дистанція. Суть його полягає у тому, що в системі взаємовідносин педагога і вихованців обмежувачем виступає дистанція. Спілкування-дистанція значною мірою – перехідний етап до такої негативної форми спілкування, як спілкування-залякування. Цей стиль спілкування, до якого також іноді звертаються молоді вчителі, пов'язаний переважно з невмінням організувати продуктивне спілкування на основі захопленості спільною діяльністю. Не менш негативну роль у роботі з дітьми відіграє спілкування-загравання. Цей стиль спілкування відповідає прагненню завоювати у дітей хибний, дешевий авторитет, що суперечить вимогам педагогічної етики [3, 138 – 139].

Як показує практика, у чистому вигляді стилі не існують, найчастіше їх використовують змішано. При цьому знайдений і прийнятний стиль спілкування одного педагога виявляється абсолютно непридатним для іншого. У стилі спілкування яскраво проявляється індивідуальність особистості.

Від стилю залежать психологічна атмосфера, емоційне благополуччя. Певну роль відіграє і незнання технології спілкування, відсутність у педагога потрібних прийомів спілкування. Такі стилі спілкування, як залякування, загравання і крайні форми спілкування-дистанції, небезпечні ще й тому, що за відсутності у педагога професійних навичок спілкування можуть вкоренитися у його творчу індивідуальність, а часом заважають. Це ускладнює педагогічний процес і знижує його ефективність. Найбільш плідний освітній процес забезпечується саме надійно вибудованою системою взаємовідносин.

Аналізуючи технологічну сторону професійно-педагогічного спілкування, В. Кан-Калік виділяє такі стадії процесу:

1. Орієнтування в умовах спілкування. Учитель адаптує свій звичайний стиль спілкування до конкретних умов, що склалися саме на цьому уроці чи виховному заході. Вибудовується така адаптація на:

- усвідомленні педагогом свого стилю спілкування з учнями;

- мисленому відтворенні минулих особливостей спілкування з даним класом;
- уточненні стилю спілкування у нових комунікативних умовах діяльності, що впливають із ситуації в класі і поставлених педагогічних задач.

2. *Початкова стадія спілкування.* На основі нової інформації про ситуацію і конкретні умови коректуються вибрані прийоми та способи спілкування. Система спілкування приводиться у відповідність до системи педагогічних задач, які вчитель має розв'язувати. При цьому слід мати на увазі вплив різноманітних стереотипів, що істотно впливають на особливості сприймання педагогом особистості учнів. Не менш важливим є й інше – перше враження, яке справив педагог на учнів. Причому дуже часто це враження визначається не стільки змістовними характеристиками діяльності вчителя, скільки його вмінням одягатися, манерою поведінки тощо.

3. *Зосередження уваги учнів на собі.* Педагогічне спілкування буде продуктивним лише за умови концентрації довільної уваги учнів на вчителіві. Покладатися тут лише на офіційні правила взаємостосунків, які регламентують таку увагу зі сторони учнів, аж ніяк не можна. Учитель має розв'язувати цю проблему як важливу комунікативні задачу.

Виділяють такі варіанти її розв'язання: 1) мовний (словесне звернення до учнів); 2) пауза (з активним внутрішнім зверненням – вимогою уваги); 3) поведінково-знаковий (записи на дошці, розвішування наочних посібників тощо); 4) змішаний, який включає елементи трьох попередніх. У реальній педагогічній практиці найчастіше зустрічається саме четвертий, змішаний варіант.

4. *“Зондування душі об'єкта”* своєрідний пошуковий етап будь-якого акту спілкування, коли вчитель охоплює очима аудиторію, налаштовує її на спілкування. На цьому етапі уточняється попереднє уявлення про умови спілкування і можливі комунікативні задачі, оцінюється рівень готовності аудиторії до продуктивного спілкування, вибирається найбільш оптимальний момент для початку спілкування. Ефективність цього етапу залежить від сенсорної культури педагога,

його вміння зрозуміти стан іншої людини, мислено відтворити її переживання [4].

У спілкуванні педагога велике значення має публічний виступ. Багато корисних порад для виступу наводить Д. Корнегі. Ось найбільш актуальні з них:

- проявляйте впевненість (для цього потрібно володіти матеріалом з великим запасом);
- намагайтесь виглядати охайно і вишукано. Це підвищує самоповагу, зміцнює впевненість у собі, викликає повагу слухачів. Посміхайтесь і намагайтесь викликати позитивну реакцію;
- початок виступу повинен бути коротким (одне – два речення);
- кінцівка мовлення – стратегічно важливий елемент, який пам'ятається найдовше. Завершуючи, не говоріть про це, але й не залишайте промову незавершеною [1].

Для розвитку іміджу педагога важливою є правильність побудови етапів групового спілкування. Відповідно до логіки педагогічної взаємодії, виділяють такі стадії:

1. Моделювання педагогом очікуваного спілкування з учнями протягом процесу підготовки до безпосереднього педагогічного спілкування. На цьому етапі має місце своєрідне планування комунікативної складової структури педагогічної взаємодії, що відповідає педагогічним завданням, педагогічній ситуації, індивідуальності педагога, особливостям окремих учнів і навчальної групи загалом.

2. Організація власне педагогічного спілкування між суб'єктами навчального процесу. Важливим моментом цього етапу є привернення і наступне утримання педагогом уваги учнів, оскільки ефективне спілкування з суб'єктами навчання можливе за умови, якщо увага тих, хто навчається, повною мірою сконцентрована на викладачеві.

3. Керування спілкуванням у процесі педагогічної взаємодії. Зазвичай цей етап передбачає уточнення умов і структури педагогічного спілкування.

4. Аналізування результатів спілкування і моделювання нового педагогічного завдання. Цю завершальну стадію нерідко визначають

як стадію зворотного зв'язку в спілкуванні. Вона найчастіше здійснюється у вигляді різноманітних опитувань і анкетувань [5].

Оратор, зокрема вчитель, повинен володіти дотепністю діалектика, думками філософа, словами мало не поета, пам'яттю законодавця, голосом трагіка, грою такою, як у кращих лицедіїв [7, 195].

Будь-яке спілкування починається з погляду. Від того, яким він буде (бігаючим, неповторним або відкритим і вільним) багато в чому залежить подальше спілкування. Психологи визначають різні типи поглядів. Так, коли ваш погляд, спрямований у центр чола, що не опускається нижче очей, вважається поглядом співрозмовника. Діловий погляд використовується найчастіше під час бесіди, переговорів, консультування, тобто коли люди сидять навпроти один одного. Погляд, розподілений між очима і ротом вважається світським. Погляд, що охоплює обличчя, шию, верхню частину грудної клітки називають соціальним. Погляд, ковзний від очей вниз по тілу і назад – інтимним. Погляд, спрямований повз партнера, говорить про егоцентризм, націленість на себе. Погляд збоку висловлює цинізм, недовіру, заклопотаність. Погляд знизу (спідлоба) – агресивність, що доходить до готовності до нападу або захисту. Такий же погляд знизу, але при нахиленій голові, напруженій і зігнутій спині говорить про підпорядкованість, покірність, послужливість [6].

Культура мови професійного іміджу педагога не може реалізуватися без техніки мовлення, яка включає промовляння тільки на дихальній опорі; чітку дикцію; переважне використання помірної гучності і нижнього регістру голосового діапазону; вибір темпоритму мовлення залежно від складності матеріалу, віку і рівня розвитку учнів. Техніка мовлення передбачає уміння привернути увагу та виділити головне за допомогою пауз, зменшення темпу мовлення та зміни гнучкості того, хто промовляє.

При розвиткові педагогічного іміджу, особливу роль потрібно приділити мовним моделям, які використовуються вчителем на уроці. На етапі організації вони мають позитивне забарвлення, коли словосполучення будуються так: “Рада вас бачити. Сьогодні ми розглянемо незвичайний матеріал”; нейтральну – “Приготуйте робочі

місця і налаштуйтеся на серйозну роботу”; і негативну – “Сидоров як завжди спізнюється, знову не всі дістали підручники...”.

На етапі інструктажу мета педагога – активізувати пізнавальну діяльність учнів, розширити наявні досвід і знання, налаштувати на продуктивну роботу. При цьому словосполучення з позитивною емоційним забарвленням – “Всі готові до виконання наступного завдання? Трохи почекаємо Сашу і Машу ... Спасибі, я бачу, що всі налаштувалися ...”; нейтральною – “Коли вчитель розповідає, необхідно все відкласти й уважно слухати”; негативної – “Петров, ти чому постійно розмовляєш? Якщо такий розумний, розповідай новий матеріал сам!”.

Для педагогів характерні такі риси успішного спілкування з учнями:

- відкритість особистості, здатність дозволити учнями зрозуміти, що вчитель теж людина;
- здатність організовувати спілкування “від учня”: залежно від його настрою, думок;
- здатність стати на місце учня, пізнати його і в даній ситуації, і взагалі;
- здатність прийняти учня як повноправного партнера спілкування;
- чуйність, терпіння, зацікавленість вихованцем, здатність співпереживати;
- різноманітність інтересів, широта пізнання і здатність використовувати їх у спілкуванні з учнем;
- здатність показати учневі його значущість.

В.А. Кан-Калик зазначає, що при спілкуванні з дітьми, педагог постійно повинен прагнути зрозуміти їх настрій, приділяти увагу найменшій зміні в мікрокліматі класу, не сприймати психологічну атмосферу спілкування як щось стабільне.

Висновки. Аналізуючи й узагальнюючи все вищесказане, необхідно підкреслити, що розвиток іміджу педагога – непросте завдання. Воно потребує величезної роботи над собою. Ця робота пов’язана не тільки з зовнішнім і внутрішнім образом, а й із

формуванням у педагога вміння реалізовувати свої можливості у спілкуванні з іншими людьми. Адже спілкування є невід'ємною складовою іміджу педагога, а отже, безпосередньо впливає на створення його позитивного іміджу.

Література

1. Большая бесплатная библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tululu.org/b53260/>.
2. Горовенко О.А. Формування особистісно-професійного іміджу учителя засобами самопрезентації / О.А. Горовенко. – Х. : Вид. група “Основа”, 2013. – 112 с.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність : хрестоматія : [навч. посіб.] / упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. – К. : СПД Богданова А.М. 2002. – 462 с.
4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
5. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмельюк, А.В. Семенова та ін. ; за ред. З.Н. Курлянд. – 3-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
6. Офицеров П.Ю. Формирование первого впечатления: как повлияют на этот процесс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.elitarium.ru/2011/04/21/formirovanie_pervogo_vpechatlenija.html.
7. Сагач Г.М. Вибрані твори : в 5 т. / Г.М. Сагач. – Т. 1 : Риторика “Златоуст”. – Рівне : ПП ДМ, 2006. – С. 195.

Навроцкая Мария. Общение как неотъемлемая составляющая имиджа педагога. В статье рассмотрены сущность и значимость общения для имиджа педагога. Раскрыта сущность понятий “общение”, “педагогическое общение”, “профессионально-педагогическое общение”. Выделены функции общения, проанализированы стили педагогического общения, освещены стадии общения. Обращено особое внимание на то, что общение является неотъемлемой составляющей имиджа педагога, а следовательно, напрямую влияет на создание его позитивного имиджа.

Ключевые слова: имидж, педагог, общение, речь.

Navrotska Maria. Communication as an integral component of the image of the teacher. The article examines the nature and importance of communication in the image of the teacher. The essence of the concepts of “communication”, “pedagogical communication”, “professional and pedagogical communication”. The paper highlighted the functions of communication, pedagogical communication style analyzed, covered the stage of communication. Pay particular attention to the fact that communication is an integral part of the teacher’s image, and thus directly affect the creation of its positive image.

Key words: image, teacher, communication, language.